

Sarmatyzm

Materiał składa się z sekcji:

„Wprowadzenie”, „Mit sarmacki – powstanie i rozwój”, „Sarmackie wzorce osobowe”, „Sarmatyzm nośnikiem przywar Polaków”, „Sarmatyzm a barok”.

Materiał zawiera:

8 ilustracji (fotografii, obrazów, rysunków), 3 filmy, 3 ćwiczenia, w tym 3 interaktywne, 1 polecenie.

Stroje polskich magnatów w latach 1576-1586

Źródło: a. nn., *Stroje polskich magnatów w latach 1576-1586*, domena publiczna. dostępny w internecie: [wikimedia](#).

Sarmata – postawa godna pochwały?

Wprowadzenie

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RHKkZMiSBXdkv>

Sarmacja w ujęciu geografów staropolskich, opowiada dr hab. Filip Wolański

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Sarmacja w ujęciu geografów staropolskich, opowiada dr hab. Filip Wolański.*, licencja: CC BY 3.0.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Sarmacja w ujęciu geografów staropolskich”. Następnie pojawia się dr hab. Filip Wolański z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna siedzi w jasnym pomieszczeniu. W tle biała ściana, powieszone na niej fragmenty grafik, biała kanapa, wzorzyste poduszki. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr hab. Filip Wolański, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RpCSg1AH2Wdwz>

Utrwalanie mitu sarmackiego, opowiada dr hab. Filip Wolański

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Utrwalanie mitu sarmackiego, opowiada dr hab. Filip Wolański.*, licencja: CC BY 3.0.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Utrwalanie mitu sarmackiego”. Następnie pojawia się dr hab. Filip Wolański z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna siedzi w jasnym pomieszczeniu. W tle biała ściana, powieszone na niej fragmenty grafik, biała kanapa, wzorzyste poduszki. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr hab. Filip Wolański, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".

Mit sarmacki – powstanie i rozwój

Zebranie szlachty, być może podczas elekcji – u góry herby poszczególnych województw

Źródło: a. nn., *Zebranie szlachty, być może podczas elekcji – u góry herby poszczególnych województw.*, domena publiczna.

Podobną rolę jak u schyłku średniowiecza we Włoszech odegrały **elity mieszczańskie**, tak w Polsce odegrała **średnia szlachta**. Analogie można dostrzec nawet w nagłym wzroście zainteresowania prawem (walka polityczna o tzw. egzekucję praw), a wraz z nim nawiązaniem do antyku i jego kultury. W Italii zaowocowało to rozkwitem renesansu, w Polsce zaś ukształtowała się ideologia określana przez historyków mianem **sarmatyzmu**. Trwała ona równolegle do prądów kulturowych płynących z Europy, takich jak wspomniany renesans, ale też barok, a nawet wczesne oświecenie.

Polskie wypisanie dwojey krainy świata

Źródło: Maciej Miechowita, *Polskie wypisanie dwojey krainy świata*, 1535, domena publiczna.

Mit sarmacki zrodził się u schyłku średniowiecza. Już Jan Długosz pisał: 'tak Rusinów, jak i Polaków nazywano Sarmatami'. Ideę tę rozwijali uczeni, tacy jak np.: [Marcin Kromer](#) czy [Marcin Bielski](#). Udowadniali oni, że znanych z tekstów rzymskich Sarmatów utożsamiać należy z mieszkańcami Rzeczypospolitej. Trafiało to na podatny grunt powszechnego wówczas dążenia do szukania pradawnych korzeni.

Ćwiczenie 1

Co było źródłem ukształtowania się ideologii sarmatyzmu? Zaznacz dwie odpowiedzi.

☐ Pochodzenie Słowian od znanych w starożytności Sarmatów.

☐ Model wykształcenia jezuickiego oparty na antyku.

☐ Poszukiwanie przez szlachtę swoich korzeni w starożytności.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sarmackie wzorce osobowe

Trudno jednoznacznie określić ramy chronologiczne trwania 'sarmatyzmu'. Badacze najczęściej wskazują okres od XVI do XVIII w., choć niektórzy ograniczają go do czasów królów elekcyjnych.

Ukształtował się wówczas specyficzny **ustrój** z dominującą w nim rolą szlachty, rozbudowanym życiem politycznym i coraz ściślej sprecyzowanymi wzorcami osobowymi. Przypadające na ten okres intensywne oddziaływanie **kontrreformacji** katolickiej spowodowało swoistą symbiozę wzorców religijnych i wzorców kulturowych szlachty. Powstała specyficzna triada wartości szlacheckich: WOLNOŚĆ – WIARA – OJCZYzna.

Mapa z XVII w.

Źródło: a. nn., *Sarmatia et Scythia, Russia et Tartaria Europaea*, domena publiczna.

Przewaga szlachty w życiu politycznym, społecznym i ekonomicznym spowodowała zawężanie sarmatyzmu właśnie do niej – narodu politycznego. Atrakcyjność tych wzorców oddziaływała jednak również na inne stany, zwłaszcza mieszczaństwo.

Do charakterystycznych cech sarmatyzmu zaliczyć możemy:

- republikanizm,
- wolność,
- kult szlacheckości,
- kult starodawności (umiłowanie antyku),
- prostotę i surowość (choć w sprzeczności do tego stała pewna orientalizacja gustów),
- egalitaryzm wewnątrzstanowy,
- katolickość,
- odwagę,
- rycerskość,
- swojskość.

Spośród antycznych postaci szczególnie chętnie wzorowano się na:

- Brutusie,
- Cyncynacie,
- Katonie Starszym,
- Katonie Młodszym.

Śmierć Juliusza Cezara

Źródło: Vincenzo Camuccini, *Śmierć Juliusza Cezara*, 1804, olej na płótnie, Galleria Nazionale d'Arte Moderna, domena publiczna.

Samobójstwo Katona Młodszego

Źródło: Gioacchino Assereto, *Samobójstwo Katona Młodszego*, 1640, Musei di Strada Nuova, domena publiczna.

Fresk przedstawiający Cyncynata, któremu przyniesiono togę, aby godnie się przebrał, nim przekazana zostanie mu informacja o wyborze na dyktatora

Źródło: Giovanni Francesco Romanelli, *Cincinnatus wybrany na dyktatora*, 1655, fresk, Luwr, licencja: CC BY 2.5.

Ćwiczenie 2

Które cechy przedstawionych postaci stały się wzorcem osobowym dla szlachty polskiej w czasach sarmatyzmu? Zaznacz kilka odpowiedzi.

- ☐ prostota i surowy tryb życia
- ☐ skrytobójcze zamachy
- ☐ patriotyzm
- ☐ umiowanie republikanizmu
- ☐ spiskowanie przeciwko władcom
- ☐ praca na roli

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sarmatyzm nośnikiem przywar Polaków

W XVIII w. zaczęto szukać przyczyn odmienności rozwoju Rzeczypospolitej i trudności w zastosowaniu modeli postępu proponowanych przez reformatorów zachodnich.

Sarmatyzm znalazł się w ogniu krytyki, w której na plan pierwszy wysuwano cechy uznawane za negatywne. Były nimi przykładowo:

- tradycjonalizm prowadzący do konserwatyzmu,
- bezkrytyczna, często wręcz dogmatyczna wiara w pewne 'prawdy',
- skrajny indywidualizm,
- pogarda dla pracy,
- rozpolitykowanie, niekiedy wręcz politykierstwo (politykę uznawano za zajęcie godne).

Przeniesienie 'ognisk kultury' do dworu szlacheckiego i jej swoista decentralizacja miały wieloraki wpływ na życie społeczne. W typowy dla kultury wiejskiej sposób zaczęły się upowszechniać tendencje **ksenofobiczne**. Narastała niechęć do obcych wzorów i pielęgnowanie ocierające się o skrajną wręcz nietolerancję wzorców rodzimych.

Sarmatyzm a barok

Barok ze swoją ostentacją, teatralnością i przewagą formy nad treścią stał się szczególnie istotnym elementem sarmatyzmu. Życie polityczne z pozorami demokracji i wagą dyskursu, sporu i przekonywania oponentów zaowocowało rozwojem specyficznych form literackich – mowy, kaznodziejstwa, uroczystych oracji ze wspaniałą oprawą plastyczną, ale też ozdobnikami słownymi (szpikowanie cytatami, najlepiej łacińskimi).

W sztuce wyraźnie wyodrębniają się dwa nurty:

- sztuka dworska, która ograniczała się do dworu królewskiego i wąskiego kręgu magnaterii, natomiast słabo oddziaływała na pozostałe warstwy społeczne,
- świat dworku szlacheckiego nieprzyjmujący wzorów płynących z dworu królewskiego, ograniczający z dworem kontakt do sztuki kościelnej. Nieodłączną częścią było przywiązanie do tradycji, dworu szlacheckiego, życia w zgodzie z naturą i sąsiadami, odpowiedni, stylizowany na modę wschodnią, strój sarmacki, kult przodków.

Portret Stanisława Antoniego Szczuki

Źródło: a. nn., *Portret Stanisława Antoniego Szczuki*, 1735, olej na płótnie, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, domena publiczna.

Jan Klemens Branicki

Źródło: a. nn., *Jan Klemens Branicki*, licencja: CC BY 3.0. Wikimedia Commons.

Ćwiczenie 3

Wskaż na podstawie ilustracji i wiedzy własnej. Co było elementem stroju szlacheckiego, ukształtowanego w okresie sarmatyzmu? Zaznacz prawidłowe odpowiedzi.

☐ pas kontuszowy

☐ szabla

☐ kontusz

☐ żupan

☐ buława

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wzorce rozpowszechniające się w kręgach oświeceniowych – dyskursu, salonu towarzyskiego, nauki, eksperymentu naukowego, dążeń do poprawy społeczeństwa z upowszechniającą się krytyką nierówności stanowych i przypisaniem człowieka do określonych ról – wszystko to nie przenika do 'świata dworku'. Postrzegane są tam jako podejrzane, bo płynące z centrum.

Polecenie 1

Znajdź życiorysy rzymskich bohaterów: Brutusa, Cyncynata, Katona Starszego i Młodszeo. Jak myślisz, które z elementów ich życiorysów stanowiły dla społeczności szlacheckiej szczególnie dużą wartość? Zapisz swoją odpowiedź.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Jeśli chcesz wiedzieć więcej

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1Ki2yJsW0XZb>

Wpływ sarmatyzmu na świadomość narodową późniejszych epok, opowiada dr hab. Filip Wolański

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Wpływ sarmatyzmu na świadomość narodową późniejszych epok*, licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Wpływ sarmatyzmu na świadomość narodową późniejszych epok”. Następnie pojawia się dr hab. Filip Wolański z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna siedzi w jasnym pomieszczeniu. W tle biała ściana, powieszone na niej fragmenty grafik, biała kanapa, wzorzyste poduszki. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił dr hab. Filip Wolański, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".
